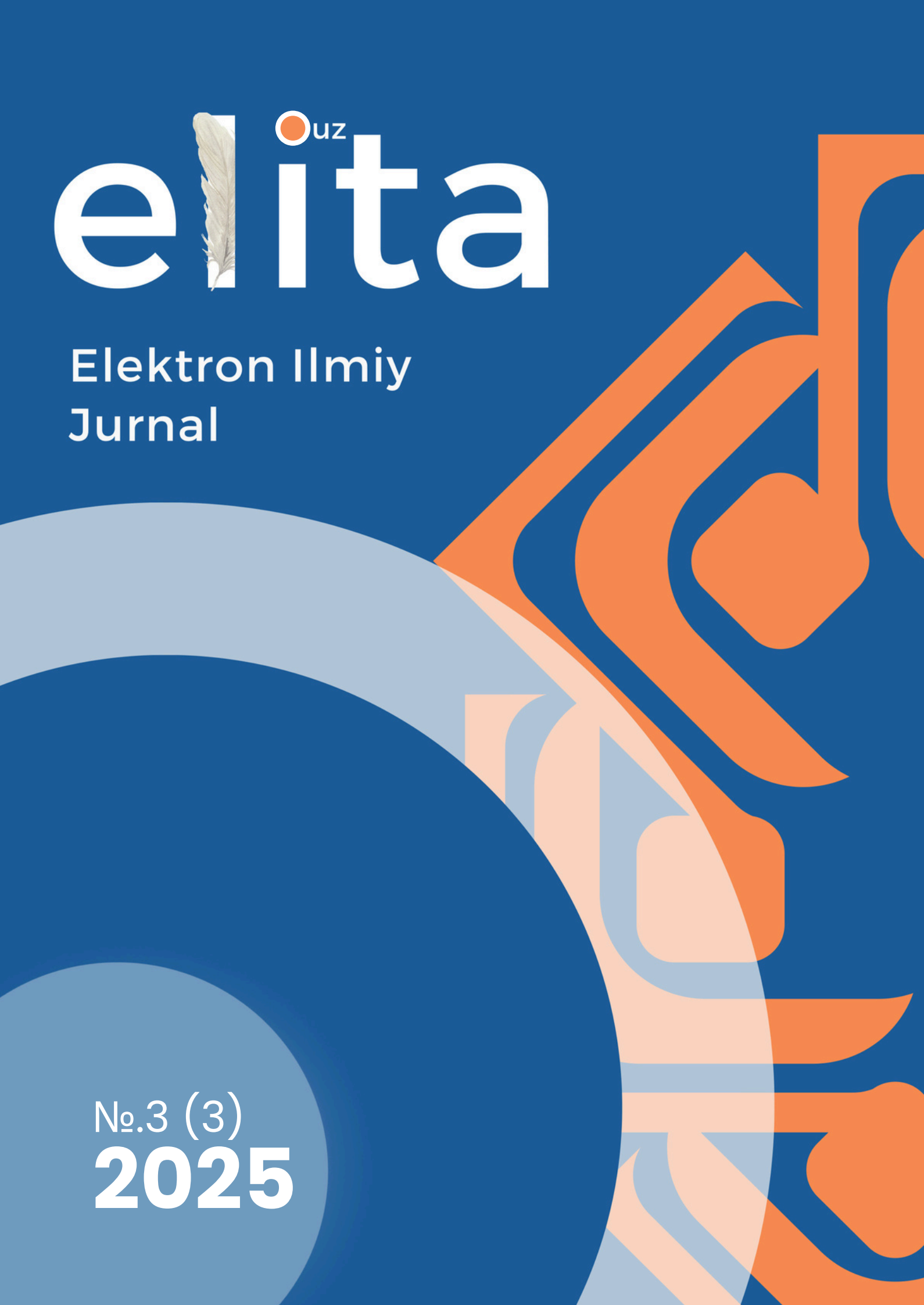

elita^{uz}

Elektron Ilmiy
Jurnal

No.3 (3)
2025

MUNDARIJA

ISLOM TARAQQIYOT BANKI TOMONIDAN TADBIRKORLIK SUBEKTLARINI KREDITLASH TURLARI.....	2
Otabek Mutalov.....	2
Gulbahor Nishanova.....	2
MURABAHA - ISLOMIY MOLIYA SHARTNOMASI TURI SIFATIDA.....	9
Otabek Mutalov.....	9
Gulbahor Nishanova.....	9
ISLOM TARAQQIYOT BANKINING TADBIRKORLIK SUBEKTLARINI KREDITLASH FAOLIYATIGA OID NORMATIV HUJJATLARNING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI.....	14
Otabek Mutalov.....	14
Gulbahor Nishanova.....	14
MAHSULOT YETKAZIB BERISH SHARTNOMALARIDA MAJBURIYATNI BAJARMASLIK UCHUN JAVOBGARLIKNI CHEKLASH VA UNDAN OZOD BO‘LISH ASOSLARI: NAZARIY-HUQUQIY VA QIYOSIY TAHLIL.....	21
Oysha Axunova.....	21
ADAPTING LEGISLATION TO CLIMATE CHANGE.....	34
Sarvarbek Abdullajonov.....	34

**MAHSULOT YETKAZIB BERISH SHARTNOMALARIDA
MAJBURIYATNI BAJARMASLIK UCHUN JAVOBGARLIKNI
CHEKLASH VA UNDAN OZOD BO‘LISH ASOSLARI:
NAZARIY-HUQUQIY VA QIYOSIY TAHLIL**

Oysha Axunova

oishaahunova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola bozor iqtisodiyoti sharoitida xo‘jalik yurituvchi subyektlar o‘rtasidagi eng muhim huquqiy vositalardan biri bo‘lgan mahsulot yetkazib berish shartnomalarida majburiyatlarni bajarmaslik uchun javobgarlik masalalariga bag‘ishlangan. Unda javobgarlikni cheklash va javobgarlikdan ozod bo‘lishning nazariy-huquqiy asoslari O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi normalari, sud amaliyoti va xalqaro huquqiy hujjatlar (xususan, BMTning Vena Konvensiyasi va UNIDROIT Prinsiplari) bilan qiyosiy tahlil qilinadi. Maqolada fors-major, shartnomaviy cheklovlar, neustoykaning zararlar bilan nisbati va kreditorning aybi kabi institutlarning amaliy ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: mahsulot yetkazib berish shartnomasi, majburiyatni bajarmaslik, fuqarolik-huquqiy javobgarlik, javobgarlikni cheklash, javobgarlikdan ozod qilish, fors-major, yengib bo‘lmas kuch, neustoyka, zararni qoplash, Vena Konvensiyasi (CISG), UNIDROIT Prinsiplari.

Kirish

Bozor munosabatlarining rivojlanishi va iqtisodiy faoliyatning globallasuvi sharoitida tadbirkorlik subyektlari oʻrtasidagi munosabatlarning barqarorligi eng muhim omilga aylanmoqda. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev taʼkidlaganidek, Yangi Oʻzbekiston strategiyasi iqtisodiyotni liberallashtirish va sogʻlom raqobat muhitini yaratishga qaratilgan boʻlib, bunda shartnomaviy intizom hal qiluvchi rol oʻynaydi (Mirziyoyev, 2021). Ushbu jarayonda mahsulot yetkazib berish shartnomasi (Oʻzbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksi [FK], 437-modda) tovar aylanmasini taʼminlovchi asosiy huquqiy vosita sifatida namoyon boʻladi (Ruzinazarov & Gʻofurov, 2015).

Biroq, tadbirkorlik faoliyati oʻz tabiatiga koʻra tavakkalchilik (risk) bilan bogʻliq (Karimov, 1995). Iqtisodiy beqarorlik, global taʼminot zanjirlaridagi uzilishlar, pandemiya yoki geosiyosiy oʻzgarishlar kabi holatlar shartnoma taraflarining oʻz majburiyatlarini lozim darajada bajarishiga jiddiy toʻsiq boʻlishi mumkin. Bunday vaziyatda majburiyatni buzgan tarafning javobgarligi masalasi dolzarblashadi. Tadbirkorlik faoliyatida javobgarlik, qoida tariqasida, aybning mavjudligidan qatʼi nazar (aybsiz javobgarlik) yuzaga keladi (FK, 333-modda; Baratova, 2011). Bu esa, oʻz navbatida, javobgarlikni cheklash (limitation of liability) va undan butunlay ozod boʻlish (exemption from liability) mexanizmlarining nazariy-huquqiy va amaliy jihatlarini chuqur oʻrganishni taqozo etadi.

Aksariyat huquqiy tadqiqotlar javobgarlikning umumiy asoslariga (Rakhmonqulov, 2010; Zokirov, 2009) yoki uning ayrim choralarga (masalan, neustoyka) (Alimova, 2019) qaratilgan boʻlsa-da, mahsulot yetkazib berish kontekstida javobgarlikni *cheklash* va *ozod boʻlish* asoslarini milliy qonunchilik va xalqaro standartlar (CISG, UNIDROIT) bilan kompleks qiyosiy tahlil qilish yetarli darajada oʻrganilmagan.

Ushbu maqolaning maqsadi – mahsulot yetkazib berish shartnomalarida majburiyatlarni bajarmaslik uchun javobgarlikni cheklash va undan ozod boʻlishning Oʻzbekiston qonunchiligidagi va xalqaro amaliyotdagi huquqiy

asoslarini nazariy va qiyosiy tahlil qilish, shuningdek, huquqni qo‘llash amaliyotini takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Metodologiya

Tadqiqot dialektik va tizimli yondashuv asosida amalga oshirildi. Maqsadga erishish uchun quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

1. **Formal-yuridik (Normativ) metod:** O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi (1995), “Xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining shartnomaviy-huquqiy bazasi to‘g‘risida”gi Qonuni (1998) hamda Oliy Sud Plenumining tegishli qarorlari (masalan, Oliy Xo‘jalik Sudi Plenumining 163-sonli (2007) va Oliy Sud Plenumining 17-sonli (2018) qarorlari) normalari tahlil qilindi.

2. **Qiyosiy-huquqiy metod:** O‘zbekiston milliy qonunchiligi normalari BMTning “Tovarlarni xalqaro oldi-sotdi shartnomalari to‘g‘risida”gi Konvensiyasi (Vena, 1980) (keyingi o‘rinlarda – Vena Konvensiyasi yoki CISG), UNIDROITning Xalqaro tijorat shartnomalari prinsiplari (2016) hamda roman-german (Rossiya Federatsiyasi) (Braginsky & Vitryansky, 2005; Sukhanov, 2011) va ingliz-sakson (Treitel, 2011) huquqiy tizimlaridagi yondashuvlar bilan taqqoslandi (Saidov, 2012; Zweigert & Kötz, 1998).

3. **Ilmiy-nazariy tahlil:** Javobgarlik, yengib bo‘lmas kuch (fors-major) va shartnomaviy cheklovlar tushunchalariga oid O‘zbekiston (Rakhmonqulov, 2010; Otaxonov, 2014; Usmanova, 2020; G‘ulomov & G‘ulomov, 2007) va xorijiy (Schlechtriem & Schwenzer, 2010; Bonell, 2005) huquqshunos olimlarning doktrinal qarashlari o‘rganildi.

Natijalar

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, javobgarlikni cheklash va undan ozod bo‘lish bir-biridan farqlanuvchi, ammo o‘zaro bog‘liq huquqiy kategoriyalardir. Javobgarlikdan ozod bo‘lish majburiyatni buzish faktiga qaramay, sanksiyalarni qo‘llashni butunlay istisno etsa, javobgarlikni cheklash sanksiyalar hajmini (masalan, to‘lanadigan zararni) kamaytirishni nazarda tutadi.

1. O‘zbekiston qonunchiligida javobgarlikdan ozod bo‘lish asoslari

O'zbekiston fuqarolik huquqi doktrinasi javobgarlikning umumiy sharti sifatida aybni e'tirof etadi (FK, 333-modda, 1-qism). Biroq, tadbirkorlik faoliyatida bu prezumpsiya teskari kuchga ega: tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishda majburiyatni bajarmagan yoki lozim darajada bajarmagan shaxs, agar buning yengib bo'lmas kuch ta'siri tufayli yuz berganligini isbotlay olmasa, javobgar bo'ladi (FK, 333-modda, 3-qism). Bu "qattiq" yoki "aybsiz javobgarlik" prinsipidir.

1.1. Yengib bo'lmas kuch (Fors-major)

Javobgarlikdan ozod bo'lishning asosiy va universal instituti bu yengib bo'lmas kuchdir (FK, 333-modda, 3-qism). Ushbu tushuncha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 63-sonli qarori (2005) bilan tasdiqlangan Nizomda batafsilroq yoritilgan. Yengib bo'lmas kuch quyidagi belgilarga ega bo'lishi shart:

1. **Favquloddalik:** Hodisaning kutilmagan, g'ayrioddiy bo'lishi (masalan, kuchli zilzila, suv toshqini).
2. **Muoqarrarlik (Oldini olib bo'lmaslik):** Mavjud sharoitda uni bartaraf etish imkoniyatining yo'qligi.
3. **Tashqi ta'sir:** Taraflarning irodasi va faoliyatiga bog'liq bo'lmaslik (Qosimov, 2022).

Shuni ta'kidlash kerakki, majburiyatni bajarishdagi qiyinchiliklar, masalan, bozorda kerakli tovarning yo'qligi, kontragentning majburiyatni buzishi yoki qarzdorda pul mablag'larining yetishmasligi yengib bo'lmas kuch deb tan olinmaydi (FK, 333-modda, 3-qism; Oliy Xo'jalik Sudi Plenumining 163-sonli qarori). Amaliyotda, ayniqsa, pandemiya yoki xalqaro sanksiyalar kabi holatlarni fors-major deb topishda sudlar ehtiyotkorlik bilan yondashadilar (Qosimov, 2022).

1.2. Kreditorning aybi (Sotib oluvchining harakatlari)

Mahsulot yetkazib berish shartnomasida javobgarlikdan ozod bo'lishning yana bir muhim asosi bu kreditorning (sotib oluvchining) aybidir. Agar majburiyatning bajarilmasligi sotib oluvchining quyidagi harakatlari (yoki

harakatsizligi) tufayli kelib chiqsa, yetkazib beruvchi javobgarlikdan ozod qilinishi mumkin:

- **Tovarlarni qabul qilishdan asossiz bosh tortish:** Sotib oluvchi shartnomaga muvofiq kelgan tovarni qabul qilishi shart (FK, 446-modda). Asossiz rad etish yetkazib beruvchiga zararni qoplashni talab qilish huquqini beradi (FK, 447-modda, 4-qism).
- **Jo‘natish raznaryadkasini taqdim etmaslik:** Agar shartnomada bu nazarda tutilgan bo‘lsa va sotib oluvchi belgilangan muddatda raznaryadkani taqdim etmasa, yetkazib beruvchi shartnomani bajarishdan bosh tortishga va zararni qoplashni talab qilishga haqli bo‘ladi (FK, 441-modda, 4-qism).
- **Tovarlarni tanlab olmaslik:** Agar tovarlarni tanlab olish (sampling) sotib oluvchi zimmasida bo‘lsa va u buni o‘z vaqtida qilmasa, yetkazib beruvchi shartnomani bajarishdan bosh tortishi mumkin (FK, 448-modda, 2-qism).

1.3. Maxsus holatlar (Kamchiliklarni darhol bartaraf etish)

FK yetkazib beruvchiga "o‘zini oqlash" imkoniyatini beruvchi maxsus normalarni ham o‘z ichiga oladi. Agar yetkazib beruvchi sifatsiz (FK, 451-modda) yoki but bo‘lmagan (FK, 452-modda) tovar yetkazganligi haqida sotib oluvchidan bildirishnoma olgandan so‘ng, ularni *darhol* sifatli yoki but tovar bilan almashtirsa, u javobgarlikdan (xususan, boshqa talablardan) ozod bo‘ladi.

2. Javobgarlikni cheklash mexanizmlari

Javobgarlikni cheklash – bu majburiyat buzilgan taqdirda to‘lanishi lozim bo‘lgan kompensatsiya miqdorini qonun yoki shartnoma asosida kamaytirishdir.

2.1. Neustoyka va zararlar nisbati

O‘zbekiston qonunchiligida neustoyka (jarima, penya) javobgarlikning eng keng tarqalgan chorasini hisoblanadi. Mahsulot yetkazib berishda uning alohida roli FKning 454-moddasida belgilangan ("Tovarlarni to‘liq yetkazib bermaganlik uchun neustoyka"). Doktrinada va amaliyotda neustoyka va zararlarining o‘zaro nisbati bo‘yicha to‘rt tur mavjud (FK, 325-modda):

1. **Hisobga olinadigan (zachyotniy):** Eng keng tarqalgan. Zarar neustoyka bilan qoplanmagan qismida undiriladi.
2. **Istisno (isklyuchitelniy):** Faqat neustoyka undiriladi, zararlar undirilmaydi.
3. **Jarima (shtrafnoy):** Zarar neustoykadan tashqari to'liq hajmda undiriladi.
4. **Muqobil (alternativniy):** Kreditor tanloviga ko'ra yo neustoyka, yo zarar undiriladi.

FKning 454-moddasi yetkazib berish shartnomasi uchun qaysi tur qo'llanilishini aniq belgilamaydi, faqat "qonunda yoki shartnomada belgilangan neustoyka" undirilishini aytadi. Biroq, FKning 14-moddasidagi zararni to'liq qoplash prinsipidan kelib chiqib, agar shartnomada boshqacha ko'rsatilmagan bo'lsa, neustoyka odatda *hisobga olinadigan* (zachyotniy) xususiyatga ega deb qaraladi (Oliy Xo'jalik Sudi Plenumining 163-sonli qarori; *O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksiga sharh*, 2006).

Demak, taraflar shartnomada neustoykani *istisno* (faqat penya, zararsiz) deb belgilash orqali yetkazib beruvchining javobgarligini sezilarli darajada *cheklashi* mumkin. Aksincha, uni *jarima* (shtrafnoy) deb belgilash orqali javobgarlikni kuchaytirishlari ham mumkin (Oliy Sud Plenumining 17-sonli qarori).

2.2. Javobgarlikning shartnomaviy yuqori chegarasi (Limitation Cap)

Taraflar shartnoma erkinligi prinsipiga (FK, 354-modda) asosan, ayrim turdagi zararlar (masalan, boy berilgan foyda) uchun javobgarlikni istisno qilishi yoki javobgarlikning umumiy miqdorini shartnoma bahosining ma'lum bir foizi (masalan, 10%) bilan cheklashi mumkin (DLA Piper, 2023). Biroq, bunday cheklovlar qonunning imperativ normalariga zid bo'lmasligi kerak. Masalan, FK 333-moddasi 2-qismiga ko'ra, majburiyatni *qasddan* buzganlik uchun javobgarlikni cheklash to'g'risidagi kelishuv o'z-o'zidan haqiqiy hisoblanadi.

2.3. Sud tomonidan neustoykani kamaytirish

Javobgarlikni cheklashning yana bir mexanizmi bu sud vakolatidir. Agar to'lanishi lozim bo'lgan neustoyka majburiyat buzilishi oqibatlariga nomutanosib darajada ko'p bo'lsa, sud FKning 326-moddasiga asosan neustoyka miqdorini kamaytirishga haqli. Bu qoida kreditorning suiiste'mollaridan himoya qiladi va javobgarlikni majburiyatning real oqibatlariga mutanosiblashtiradi.

3. Qiyosiy tahlil: Milliy qonunchilik va xalqaro standartlar

Javobgarlikdan ozod bo'lish va uni cheklash masalalarida O'zbekiston qonunchiligi (postsovet huquqiy an'alariga asoslangan holda) va xalqaro savdo huquqi (Vena Konvensiyasi, UNIDROIT) o'rtasida ham o'xshashliklar, ham jiddiy farqlar mavjud.

3.1. Vena Konvensiyasi (CISG) va Fors-major

O'zbekiston Vena Konvensiyasining (1980) ishtirokchisi hisoblanadi. Xalqaro oldi-sotdi shartnomalarida Konvensiyaning 79-moddasi qo'llaniladi. Bu modda FKning 333-moddasidagi "yengib bo'lmas kuch" tushunchasiga o'xshash, ammo undan kengroq bo'lgan "to'siq" (impediment) konsepsiyasini kiritadi (Rahimqulov, 2018).

CISG 79-moddasiga ko'ra, taraf o'z majburiyatini bajarmaganlik uchun, agar bu uning nazoratidan tashqaridagi to'siq tufayli yuz berganligini va shartnoma tuzish vaqtida bu to'siqni oqilona hisobga olishi, undan qochishi yoki uni yengib o'tishi mumkin emasligini isbotlasa, javobgar bo'lmaydi (Schlechtriem & Schwenger, 2010).

Farqi shundaki: O'zbekiston FKdagi "favquloddalik" belgisi CISGda unchalik qat'iy talab etilmaydi. CISG ko'proq "oqilona nazorat" (reasonable control) va "oldindan ko'ra bilish" (foreseeability) mezonlariga e'tibor qaratadi (Lookofsky, 2012). Shuningdek, CISG 79-moddasi javobgarlikdan faqat *zararni to'lashdan* ozod qiladi, lekin boshqa tarafning shartnomani bekor qilish kabi boshqa huquqlariga (masalan, FK 455-moddasi) ta'sir qilmasligi mumkin.

3.2. UNIDROIT Prinsiplari va "Hardship" (Jiddiy qiyinchiliklar)

UNIDROIT Prinsiplari (PICC) xalqaro tijorat amaliyotini kodifikatsiya qiladi va ko‘pincha hakamlik sudlarida qo‘llaniladi (Bonell, 2005). Ular ikkita alohida konsepsiyani taqdim etadi:

1. **Fors-major (Force Majeure) (7.1.7-modda):** Bu CISG 79-moddasiga juda yaqin bo‘lib, majburiyatni bajarishni *imkonsiz* qilgan to‘siq tufayli javobgarlikdan ozod qiladi.

2. **Jiddiy qiyinchiliklar (Hardship) (6.2.1-6.2.3-moddalar):** Bu O‘zbekiston qonunchiligida mavjud bo‘lmagan muhim institutdir. "Hardship" – bu shunday holatki, bunda majburiyatni bajarish *imkonsiz* bo‘lmaydi, lekin shartnoma tuzilgandan keyin yuz bergan hodisalar tufayli taraflardan birining majburiyatni bajarishi u uchun *haddan tashqari og‘ir* (excessively onerous) bo‘lib qoladi, ya‘ni shartnoma balansi tubdan buziladi (masalan, xom ashyo narxining 500% ga oshishi).

O‘zbekiston FK (va Rossiya FK) bunday "iqtisodiy fors-major"ni tan olmaydi (FK 333-moddasi pul mablag‘larining yo‘qligini istisno qiladi). "Hardship" esa javobgarlikdan ozod qilmaydi, balki taraflarga shartnomani *qayta muzokara qilish* (renegotiate) yoki sud orqali uni *moslashtirish* (adapt) yoki *bekor qilish* huquqini beradi (ICC, 2020; Hesselink, 2009). Bu xalqaro savdo uchun ancha moslashuvchan mexanizmdir.

Muhokama

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston Respublikasining mahsulot yetkazib berish shartnomalarida javobgarlikni tartibga soluvchi qonunchiligi asosan kontinental (roman-german) huquqiy an‘analariga mos keladi va majburiyatni buzgan taraf uchun qat’iy (aybsiz) javobgarlikni belgilaydi (Braginsky & Vitryansky, 2005). Javobgarlikdan ozod bo‘lishning yagona haqiqiy asosi – bu "yengib bo‘lmas kuch" bo‘lib, u juda qat’iy talqin qilinadi va "favquloddalik" belgisini talab etadi (Otaxonov, 2014).

Aniqlangan muammolar:

1. **"Hardship" institutining yo'qligi:** Milliy qonunchilikda xom ashyo narxlarining keskin o'zgarishi, giperinflyatsiya yoki boshqa iqtisodiy shoklar kabi holatlarda shartnoma balansini qayta ko'rib chiqishga imkon beruvchi "hardship" (jiddiy iqtisodiy qiyinchiliklar) mexanizmi mavjud emas. FKning 333-moddasi buni fors-major sifatida rad etadi, FKning 383-moddasi (Shartnomani jiddiy o'zgargan holatlar munosabati bilan o'zgartirish) esa amaliyotda juda kam qo'llaniladi va uning mexanizmi murakkab.

2. **Neustoyka va zararlar nisbatidagi noaniqlik:** FK 454-moddasi neustoykaning tabiatini (hisobga olinadigan, jarima yoki istisno) aniq belgilamaydi. Bu, agar taraflar shartnomada buni aniq ko'rsatmasa, huquqni qo'llashda tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin (Alimova, 2019). Garchi Oliy Sud Plenumining 163-sonli qarori bunga qisman oydinlik kiritisa-da, qonun darajasidagi aniqlik afzalroqdir.

3. **Javobgarlikni cheklashda dispozitivlikning past darajasi:** Garchi FK 333-moddasi qasddan buzishdan tashqari hollarda javobgarlikni cheklashni taqiqlamasa-da, amalda sudlar ko'pincha FK 14-moddasidagi zararni to'liq qoplash prinsipiga ustunlik beradilar, bu esa taraflarning shartnomaviy kelishuvlar (limitation cap) orqali tavakkalchiliklarni boshqarish imkoniyatini cheklaydi.

Takliflar:

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumidan Vena Konvensiyasi va UNIDROIT Prinsiplari tajribasini hisobga olgan holda, "yengib bo'lmaz kuch" tushunchasiga (ayniqsa, iqtisodiy sanksiyalar, pandemiya cheklovlari kabi zamonaviy tahdidlar kontekstida) batafsilroq sharh beruvchi yangi tushuntirish qabul qilish tavsiya etiladi.

2. Kelajakda Fuqarolik kodeksini takomillashtirish jarayonida, tadbirkorlik shartnomalari uchun UNIDROIT Prinsiplaridagi "hardship" (jiddiy qiyinchiliklar) institutiga o'xshash, shartnomani qayta muzokara qilish yoki sud tomonidan moslashtirish imkonini beruvchi maxsus normani kiritish masalasini ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

3. Tadbirkorlik subyektlariga mahsulot yetkazib berish shartnomalarini tuzishda fors-major holatlari ro'yxatini batafsil yoritish, neustoyka va zararlar nisbatini (masalan, "istisno neustoyka" yoki "jarima neustoykasi") aniq belgilash

hamda javobgarlikning yuqori chegarasini (cap) ko'rsatish orqali tavakkalchiliklarni faol boshqarish tavsiya etiladi.

Xulosa

Mahsulot yetkazib berish shartnomalarida javobgarlikni cheklash va undan ozod bo'lish institutlari shartnomaviy munosabatlarda barqarorlik va bashorat qilinuvchanlikni ta'minlashning muhim vositasidir. O'zbekiston milliy qonunchiligi tadbirkorlar uchun qat'iy javobgarlik modelini o'rnatib, yengib bo'lmas kuchni javobgarlikdan ozod bo'lishning deyarli yagona asosi sifatida belgilaydi. Shu bilan birga, neustoyka miqdorini sud tomonidan kamaytirish va shartnomada javobgarlikni qisman cheklash imkoniyatlari mavjud.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, Vena Konvensiyasi va UNIDROIT Prinsiplari kabi xalqaro hujjatlar "to'siq" (impediment) va "hardship" kabi yanada moslashuvchan mexanizmlarni taklif etadi. O'zbekiston huquqiy tizimining xalqaro savdo amaliyotiga integratsiyalashuvi davom etar ekan, ushbu zamonaviy yondashuvlarni milliy qonunchilikka va sud amaliyotiga implementatsiya qilish, shartnoma taraflari manfaatlarini muvozanatlash va iqtisodiy aylanmaning barqarorligini oshirishga xizmat qiladi.

Adaiyotlar

Alimova, D. (2019). Mahsulot yetkazib berish shartnomasida neustoyka va zararlarni undirish nisbati. *TDYU Axborotnomasi*, (3), 112-119.

Baratova, G. (2011). Tadbirkorlik subyektlari oʻrtasidagi shartnomalarda aybsiz javobgarlik masalalari. *Huquq va Burch*, (4), 22-25.

BMTning “Tovarlarni xalqaro oldi-sotdi shartnomalari toʻgʻrisida”gi Konvensiyasi. (1980, 11-aprel).

Bonell, M. J. (2005). *An International Restatement of Contract Law: The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*. Ardsley, NY: Transnational Publishers.

Braginsky, M. I., & Vitryansky, V. V. (2005). *Dogovornoe pravo. Kniga pervaya: Obshchie polozheniya*. Moskva: Statut.

DLA Piper. (2023). *Liability clauses: How can you manage your exposure?* DLA Piper Publications.

Gʻulomov, S. S., & Gʻulomov, S. S. (2007). *Fuqarolik huquqi*. Darslik. Toshkent: Adolat.

Hesselink, M. W. (2009). The Concept of 'Force Majeure' in European Contract Law. *European Review of Private Law*, 17(2), 271-305.

ICC. (2020). *ICC Force Majeure and Hardship Clauses*. Paris: International Chamber of Commerce.

Karimov, I. A. (1995). *Oʻzbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yoʻlida*. Toshkent: Oʻzbekiston.

Lookofsky, J. (2012). *Understanding the CISG: A Compact Guide to the 1980 United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods*. Kluwer Law International.

Mirziyoyev, Sh. M. (2021). *Yangi Oʻzbekiston strategiyasi*. Toshkent: Oʻzbekiston.

Otaxonov, F. X. (2014). *Majburiyat huquqi: umumiy qoidalar*. Darslik. Toshkent: TDYU nashriyoti.

O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksiga sharh: III qism (Majburiyat huquqi). (2006). Toshkent: Adolat.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2018-yil 19-maydagi “Xo‘jalik shartnomalarini tuzish, o‘zgartirish va bekor qilishni tartibga soluvchi fuqarolik qonunchiligi normalarini sud amaliyotida qo‘llashning ayrim masalalari to‘g‘risida”gi 17-sonli qarori. *Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi (Lex.uz)*.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Xo‘jalik Sudi Plenumining 2007-yil 15-iyundagi “Majburiyatlarni bajarmaganlik yoki lozim darajada bajarmaganlik uchun mulkiy javobgarlik to‘g‘risidagi fuqarolik qonun hujjatlarini qo‘llashning ayrim masalalari haqida”gi 163-sonli qarori (Oliy Sudning 2018-yil 19-maydagi 17-sonli qarori bilan o‘zgartirilgan). *Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi (Lex.uz)*.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2005-yil 15-fevraldagi “Yengib bo‘lmaydigan kuchlar (fors-major) holatlarini tasdiqlash tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 63-sonli qarori. *Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi (Lex.uz)*.

O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik Kodeksi. (1995, 21-dekabr). *Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi (Lex.uz)*.

O‘zbekiston Respublikasining “Xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining shartnomaviy-huquqiy bazasi to‘g‘risida”gi Qonuni. (1998, 29-avgust). *Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi (Lex.uz)*.

Qosimov, S. (2022). Fors-major holatlarining shartnomaviy majburiyatlarga ta’siri: milliy va xalqaro amaliyot. *Huquq va Burch*, (1), 30-34.

Rahimqulov, A. M. (2018). *Xalqaro xususiy huquq*. Darslik. Toshkent: TDYU.

Rakhmonqulov, H. R. (2010). *Majburiyat huquqi (Umumiy qoidalar)*. Darslik. Toshkent: TDYU.

Ruzinazarov, Sh. N., & G'ofurov, A. (2015). Tadbirkorlik faoliyatida shartnomaviy munosabatlarning huquqiy asoslari. *O'zbekiston qonunchiligi tahlili*, (2), 45-51.

Saidov, A. X. (2012). *Qiyosiy huquqshunoslik*. Darslik. Toshkent: Adolat.

Schlechtriem, P., & Schwenzer, I. (Eds.). (2010). *Commentary on the UN Convention on the International Sale of Goods (CISG)* (3rd ed.). Oxford: Oxford University Press.

Sukhanov, E. A. (Ed.). (2011). *Rossiyskoe grajdanskoe pravo: Uchebnik (v 2-x t.). Tom II: Obyazatelstvennoe pravo*. Moskva: Statut.

Treitel, G. H. (2011). *Frustration and Force Majeure*. London: Sweet & Maxwell.

UNIDROIT. (2016). *UNIDROITning Xalqaro tijorat shartnomalari prinsiplari*. Rim: UNIDROIT.

Usmanova, M. M. (2020). *Fuqarolik huquqi*. Darslik. Toshkent: Adolat.

Zokirov, I. B. (2009). *O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik huquqi: I qism*. Darslik. Toshkent: Adolat.

Zweigert, K., & Kötz, H. (1998). *An Introduction to Comparative Law* (3rd ed.). Oxford: Clarendon Press.